

सामुदायिक विद्यालयमा मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा
प्रधानाध्यापकको भूमिका

स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन
विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन
विभागमा प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता :

नाम : भक्त घिमिरे

एम.एड.दोस्रो वर्ष

त्रि.वि.दर्ता नं. ९-३-२१४-७७८-२००६

परीक्षा क्रमाङ्क : २१४००८/२०६५

क्याम्पस रोल नं. : १५८/२०६३

शैक्षिक वर्ष : २०६२/२०६६

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
इन्द्रपुर मोरङ

२०६६

☎ 021-545617

फ्याक्स : 021-545717

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धन प्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङ

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

मिति :

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

Degree Programme (M.Ed.)

विषय : सिफारिस पत्र

भक्त घिमिरेद्वारा “सामुदायिक विद्यालयमा मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापकको भूमिका” शीर्षकको स्नातकोत्तर तहको शोधपत्र मेरो पूर्ण निर्देशनमा रही गर्नुभएको हो । यस शोधपत्रको समग्र मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

.....
श्री अशोक बस्नेत

शोध निर्देशक

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङ

☎ 021-545617

फ्याक्स : 021-545717

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धन प्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङ

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

मिति :

विषय : स्वीकृति पत्र

“सामुदायिक विद्यालयमा मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापकको भूमिका” शीर्षकको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको प्रयोजनको निमित्त भक्त घिमिरेद्वारा तयार पारिएको शोधपत्र स्वीकृतिका लागि मूल्याङ्कन समितिमा प्रस्तुत गर्नुभएकोले यो शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृति गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम, थर	पद	हस्ताक्षर
१			
२			
३			
४			
५			

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको अनिवार्यपत्रको रूपमा आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नका लागि तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्र “सामुदायिक विद्यालयमा मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापकको भूमिका” अध्ययन क्षेत्रका प्रधानाध्यापकले मानवीय संसाधन व्यवस्थापनका कार्यहरू, मानव सम्बन्धको अवस्था, मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापकका समस्याहरू र समाधानका उपायहरूसँग सम्बन्धित छ । प्रस्तुत शोधपत्र पाँच भागमा बाँडिएको छ । शोधपत्र अध्ययन क्षेत्रका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष र स्रोतव्यक्तिबाट प्राप्त तथ्याङ्क एवं जानकारीको आधारमा तयार पारिएको हुनाले सम्बन्धित क्षेत्रमा यो शोधपत्र उपयोगी हुने कुरामा आशावादी छु । यस विषयमा शोध गर्ने अवसर प्रदान गरेकोमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ प्रति आभार प्रकट गर्दछु । आफ्नो विविध व्यस्तताको बावजुत यो शोधपत्र तयार गर्न सल्लाह, सुझाव तथा कुशल निर्देशन दिई अमूल्य सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय गुरु श्री अशोक बस्नेत प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन गर्ने क्रममा सहयोग गर्नुहुने स्रोतव्यक्तिहरू श्री प्रेम भूजेल र श्री परमानन्द मिश्र तथा अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयका प्र.अ., वि.व्य.स. अध्यक्ष तथा शिक्षकहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा मलाई यो शोधपत्र तयार गर्न उपयुक्त वातावरण सृजना गर्न सहयोग गर्ने मेरी श्रीमती टिका, सानो छोरा नविन तथा अन्य मित्रहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । भाषा सम्पादनमा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु डिल्ली राज नेपाललाई साथै यस शोधपत्रलाई व्यस्तताका विचबाट बडो मेहनतका साथ कम्प्यूटर टाइप गर्न सहयोग गर्नुहुने सि.आई.टी कम्प्यूटर, पृथ्वीनगर-६, सोमबारे का श्री रवि कोईराला ज्यूलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

भक्त घिमिरे

शोधसार

“सामुदायिक विद्यालयमा मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापकको भूमिका” शीर्षक राखेर गरिएको यस अध्ययनबाट विद्यालयलाई सक्रिय, प्रभावकारी र उपलब्धिमूलक संस्था बनाउन मानवीय संसाधन महत्वपूर्ण तत्व रहन्छ भन्ने मान्यताबाट समस्या उठाइएको छ। विद्यालयसँग सम्बन्धित सबै पक्ष र तहलाई विवेकी एवं मानवीय सम्बन्धका आधारमा व्यवस्थापन गरिए विद्यालय सफल बन्छ भन्ने सोचका आधारमा गरिएको यस शोध अध्ययनको उद्देश्यहरूको हकमा पहिलो विद्यालयमा मानवीय संसाधन व्यवस्थापनका आधार पहिचान गर्नु, दोस्रो मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा भएका प्र.अ.का काम कारवाही पहिल्याउनु र तेस्रो प्र.अ. र शिक्षक विचको मानवीय सम्बन्ध पहिचान गर्नु रहेको थियो। यीनै उद्देश्यका आधारबाट सम्बन्धित क्षेत्रलाई सुझाव दिन खोजिएको छ।

यस अध्ययनलाई भ्वापा जिल्लाका पृथ्वीनगर र भद्रपुर स्रोतकेन्द्रका २-२ वटा गरी ४ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा २ जना स्रोतव्यक्ति, ४ जना प्र.अ., ४ जना वि.व्य.स. र ४ जना शिक्षक गरि १४ जनालाई प्राथमिक स्रोत मानेर अध्ययन प्रश्नावलीमा समावेश गरिएको छ भने विभिन्न विद्वानहरूका पुस्तकहरू अप्रकाशित विभिन्न शोधपत्रहरू, विद्यालयका विभिन्न अभिलेखहरूलाई द्वितीय स्रोतको आधार मानेर तथ्याङ्क संकलन गर्दै प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई तालिकीकरण गरी व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ। यस अध्ययनमा उद्देश्यमूलक नमूना छनौट विधि अपनाइएको छ।

उपरोक्त उद्देश्यका आधारबाट मायोको सम्बन्ध सिद्धान्त, रोबर्ट जे हाउसको नेतृत्व मार्ग लक्ष्य सिद्धान्त तथा अन्य शोधपत्रहरूलाई पूर्वसाहित्य मानेर यस अध्ययनलाई ती साहित्यसँग सामिप्य गराउँदै अध्ययनका क्रममा प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई तालिकीकरण गर्ने, वृत्तचित्रमा देखाउने प्रयास गरिएको छ।

प्रस्तुत अध्ययनको अन्त्यसम्म आइपुग्दा सामुदायिक विद्यालयमा मानवीय संसाधन व्यवस्थापनको अवस्था राम्रो नभएको, प्र.अ. शिक्षक विच सम्बन्ध राम्रो नभएको, सरोकारवालाहरूसँग समन्वय सामान्य रहेको, राजनैतिक हस्तक्षेपका कारण मानवीय

सम्बन्ध राम्रो नभएको, सरोकारवालाहरूको चेतना स्तर, बन्द हड्ताल र व्यवस्थापनमा असर पार्ने पक्षहरूको अवस्था कमजोर भएकोले मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा असर परेको जस्ता प्राप्ति देखिए भने सामुदायिक विद्यालयमा मानवीय संसाधन व्यवस्थापनलाई सुमधुर बनाई असल नागरिक निर्माण गर्ने थलो बनाउनलाई विद्यालयको सबै पक्षहरू आर्थिक, भौतिक, शैक्षिक, वि.नि., स्रोतव्यक्ति, वि.व्य.स., पि.टि.ए., प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी अन्य संघ संस्था र राजनैतिक दलहरूलाई सबैभन्दा महत्वपूर्ण तत्व भनेको मानवीय संसाधन व्यवस्थापनलाई मानि त्यसको उचित प्राप्ति, संगठन र परिचालनका बारेमा सुझाव दिइएको छ ।

विषय सूची

	विषयवस्तु	पेज नं.
	सिफारिस पत्र	i
	स्वीकृति पत्र	ii
	कृतज्ञता	iii
	शोधसार	iv
	विषय सूची	vi-vii
	तालिका सूची	viii
	संक्षिप्त शब्दहरूको पूर्णरूप	ix
	परिच्छेद : एक	१-७
क्र.सं.	परिचय	
१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	४
१.३	अध्ययनको औचित्य	५
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	५
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	६
१.६	अध्ययनको परिसिमा	६
१.७	शब्दावलीको परिभाषा	६
	परिच्छेद : दुई	८-१४
	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका	
२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	८
२.२	अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१२
२.३	शैक्षिक उपादेयता	१३
	परिच्छेद : तीन	१५-१७
	अध्ययन विधि	
३.१	अनुसन्धान ढाँचा	१५

३.२	तथ्याङ्क संकलन प्रकृया	१५
३.२.१	नमूना जनसंख्या	१५
३.२.२	नमूनाको आकार	१५
३.२.३	नमूना छनौट विधि	१६
३.२.४	नमूना छनौटको आधार	१६
३.३	अनुसन्धानका साधनहरू	१६
३.४	तथ्याङ्क संकलनका स्रोतहरू	१७
३.५	तथ्याङ्कको प्रस्तुती, विश्लेषण र व्याख्या	१७
परिच्छेद : चार		१८-३१

तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा प्रस्तुतीकरण

४.१	मानव स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धि प्रतिक्रियाहरू	१८
४.२	सरोकारवालासँग समन्वय गर्ने तरिकाहरू	१९
४.३	मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापक र शिक्षक बिचको सम्बन्ध	२१
४.४	मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापकका कार्यहरू	२३
४.५	शैक्षिक उपलब्धिमा असर पार्ने पक्षहरू	२४
४.६	मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा असर पार्ने पक्षहरू	२६
४.७	प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्दा आउने समस्याहरू	२८
४.८	प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्दा आउने समस्याहरूको समाधानको उपायहरू	२९

परिच्छेद : पाँच		३२-३६
------------------------	--	-------

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१	प्राप्ति	३२
५.२	निष्कर्ष	३३
५.३	सुझाव	३४
सन्दर्भ सामग्रीहरू		i-ii
अनूसूचीहरू		iii-xi

तालिका सूची

तालिका नं.	शीर्षक	पेज नं.
१	मानव स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रतिक्रियाहरू	१८
२	सरोकारवालासँग समन्वय गर्ने तरिकाहरू	२०
३	मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापक र शिक्षक विचको सम्बन्ध	२२
४	मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापकका कार्यहरू	२३
५	शैक्षिक उपलब्धिमा असर पार्ने पक्षहरू	२५
६	मानवीय संसाधन व्यवस्थापनमा असर पार्ने पक्षहरू	२७
७	प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्दा आउने समस्याहरू	२८
८	प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्दा आउने समस्याहरूको समाधानको उपायहरू	२९

संक्षिप्त रूपहरू

प्र.अ.	: प्रधानाध्यापक
वि.व्य.स.अ.	: विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष
पि.टि.ए.	: प्यारेन्स टिचर एसोसिएसन
जि.शि.का.	: जिल्ला शिक्षा कार्यालय
जि.शि.अ.	: जिल्ला शिक्षा अधिकारी
वि.नि.	: विद्यालय निरीक्षक
स्रो.व्य.	: स्रोत व्यक्ति
क्षे.सि.नि.	: क्षेत्रिय शिक्षा निर्देशनालय
मा.वि.	: माध्यमिक विद्यालय
वि.एड.	: व्याचलर इन एजुकेसन
एम.एड.	: मास्टर इन एजुकेसन
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति